

بسم الله الرحمن الرحيم

عرفان و امکان همگرایی

فاطمه سیهان

www.ketab.ir

سرشناسه	: کیهان، فاطمه، ۱۳۴۵-
عنوان و نام پدیدآور	: عرفان و امکان همگرایی: بررسی مضامین دو کتاب مشترک اوصاف الاشراف و مرصادالعباد / فاطمه کیهان.
مشخصات نشر	: تهران: نشر سحر، ۱۳۹۹.
مشخصات ظاهری	: ۱۹۰ ص.
شابک	: 978-600-91078-1-0
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
عنوان دیگر	: بررسی مضامین دو کتاب مشترک اوصاف الاشراف و مرصادالعباد
موضوع	: نجم رازی، عبدالله بن محمد، ۹۵۷۰-۶۵۴ ق. مرصادالعباد من المبدأ الى المعاد - نقد و تفسیر
موضوع	: نصیرالدین طوسی، محمد بن محمد، ۵۹۷-۶۷۲ ق. اوصاف الاشراف - نقد و تفسیر
موضوع	: عرفان - متون قدیمی تا قرن ۱۴ - تاریخ و نقد
موضوع	: Mysticism--Early works to 20 th Century--History and criticism
موضوع	: عرفان - مطالعات تطبیقی
موضوع	: Mysticism--Comparative studies
شناسه افزوده	: نجم رازی، عبدالله بن محمد، ۹۵۷۰-۶۵۴ ق. مرصادالعباد من المبدأ الى المعاد. شرح
شناسه افزوده	: نصیرالدین طوسی، محمد بن محمد، ۵۹۷-۶۷۳ ق. اوصاف الاشراف. شرح
رده بندی کنگره	: B۱۳۰۸۳
رده بندی دیویی	: ۲۹۷/۸۴
شماره کتابشناسی	: ۷۳۰۶۰۰۸

نشر سحر

خ کریمخان، خ عضدی، نبش کوچه طاووس - تلفن: ۰۹۱۶۰۱۰۰۱۵

عرفان و امکان همگرایی

فاطمه کیهان

چاپ اول: ۱۳۹۹ - شمارگان: ۵۰۰ نسخه - چاپ: شریف

ISBN: 978-600-91078-1-0

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۱۰۷۸-۱-۰

قیمت: ۲۸۰۰۰ تومان

فهرست مطالب

مقدمه	۹
-------	---

فصل نخست: بستر تاریخی / ۱۳

خواجه سعدالدین طوسی	۱۳
شرایط سیاسی اجتماعی این دوره	۱۵
ویژگی‌های علمی و ادبی خواجه نصیر	۲۲
نجم‌الدین رازی (دایه)	۲۷
زندگی سیاسی، اجتماعی و فرهنگی نجم‌الدین	۳۳

فصل دوم: سیری در شرایط فرهنگی، زبانی و عرفانی قرن هفتم / ۳۷

بررسی وضعیت فرهنگی این دوره	۳۷
بررسی وضعیت فرهنگ و تصوف در این دوره	۴۳
کارکردهای تصوف و اهمیت آن در این دوره	۴۹

فصل سوم: معرفی و کتاب اوصاف الاشراف و مرصداالعباد / ۵۱

کتاب اوصاف الاشراف	۵۱
کتاب مرصداالعباد	۶۰
اندیشه اجتماعی نجم‌الدین رازی	۶۴

فصل چهارم: امکان همگرایی دو اثر / ۶۷

مقایسه ساختار دو کتاب	۶۷
تعریف اصطلاحات در دو کتاب	۷۳

۷۸.....	تقسیم‌پردازی متن در دو اثر.....
۸۰.....	آیات و روایات در متن دو اثر.....
۸۳.....	آیات مشترک قرآن در دو اثر.....
۸۷.....	احادیث مشترک در دو اثر.....
۸۹.....	استفاده از حکایت و روایت و تمثیل.....
۹۳.....	موضوعات فرعی در ذیل موضوعات اصلی.....
۹۴.....	زیربنای فکری دو نویسنده.....
۹۵.....	موضوع دو کتاب.....
۹۵.....	باب پنجم مرصادالعباد به مثابه کتاب اخلاقی و اجتماعی.....
۹۶.....	زبان شریعت طریقت.....
۱۰۲.....	ویژگی‌های دیموری دو اثر.....
۱۰۲.....	استفاده از فیدیه در شروع بندها در دو اثر.....
۱۰۳.....	نحوه استفاده از افسان.....
۱۰۴.....	استفاده از پای‌لیاقت.....
۱۰۴.....	تتابع اضافات.....
۱۰۵.....	استفاده از حروف همپایه در دو اثر.....
۱۰۷.....	بازی‌های زبانی و تکرار کلمات.....
۱۰۸.....	لطایف زبانی در دو اثر.....
۱۱۰.....	سجع در دو اثر.....
۱۱۱.....	تشبیه و استعاره در دو اثر.....
۱۱۱.....	ایجاز در دو اثر.....
۱۱۲.....	مقایسه ویژگی‌های محتوایی دو اثر.....
۱۱۲.....	محیی‌الدین عربی در دو اثر.....
۱۱۶.....	توجه به علوم زمان.....
۱۱۸.....	کاربرد اصطلاحات عرفانی در دو اثر.....
	در ایمان ۱۲۱؛ در ثبات ۱۲۳؛ در نیت ۱۲۴؛ در صدق ۱۲۵؛ در انابت ۱۲۶؛ در
	اخلاص ۱۲۶؛ در توبه ۱۲۶؛ در زهد ۱۲۷؛ در فقر ۱۲۸؛ در ریاضت ۱۲۹؛ در
	محاسبه و مراقبت ۱۲۹؛ در تقوی ۱۳۱؛ در خلوت ۱۳۱؛ در تفکر ۱۳۳؛ در
	خوف و حزن ۱۳۳؛ در رجا ۱۳۴؛ در صبر ۱۳۵؛ در شکر ۱۳۵؛ در ارادت ۱۳۶؛

فهرست ۷

در شوق ۱۳۶؛ در محبت ۱۳۷؛ در معرفت ۱۳۸؛ در یقین ۱۳۹؛ در سکون ۱۴۰؛ در توکل ۱۴۰؛ در رضا ۱۴۱؛ در تسلیم ۱۴۱؛ در توحید ۱۴۲؛ در اتحاد ۱۴۴؛ در وحدت ۱۴۴؛ در فنا ۱۴۴

نتیجه ۱۴۶
 حال و مقام و سیر سلوک در دو اثر ۱۴۶
 همگرایی‌های دیگر در دو اثر ۱۵۱
 معاش و معاد ۱۵۱؛ خواب در دو اثر ۱۵۱؛ اعداد مورد عنایت در دو اثر ۱۵۲؛
 آداب خانقاهی و عرفان عملی در دو اثر ۱۵۴؛ تجارت و معامله در دو اثر ۱۵۵؛
 خواب ظاهری و باطنی در دو اثر ۱۵۶؛ دیدگاه شریعتمدارانه دو اثر ۱۵۷؛ توجه
 به نفس، در دو اثر ۱۵۹؛ شطح «انالحق» و «سبحانی» ۱۶۲؛ دعای منسوب به
 حلاج منسوب در دو اثر ۱۶۳؛ توجه به سیر وسلوک در دو اثر ۱۶۴؛ مرید و مراد
 ۱۶۵؛ تفکیک مراتب انسانی و ارواح آنان ۱۶۶؛ گذشتن از هستی خود و رسیدن
 به دیگری ۱۶۷؛ مضامین غیر مشترک دو اثر ۱۶۹؛ عنادورزی نجم‌الدین با
 فلاسفه ۱۶۹؛ استفاده از دهها حیرانات، پرندگان، و گل‌ها در مرصادالعباد ۱۷۲؛
 شیوه سؤال و پاسخ در متن ۱۷۴؛ شیوه گردش مطالب از غایب و سوم شخص به
 مخاطب (التفات) ۱۷۵

فصل پنجم: نتیجه‌گیری / ۱۷۷

همگرایی دو اثر ۱۷۸
 مضامین غیر مشترک دو اثر ۱۸۲

فهرست منابع و مآخذ / ۱۸۵

آثار عرفانی در هفتم ه. ق به بعد از ویژگی‌هایی قابل توجهی برخوردار است. بررسی این آثار برای دستیابی به این ویژگی‌ها از اهمیت به‌سزایی دارد. در این آثار تحولاتی ایجاد شده؛ از جمله اینکه از این قرن به بعد شاهد تغییراتی در محتوای متون منشور این دوره‌ایم.

در این دوره مطالب غیرعرفانی به همراه مطالب عرفانی در این متون نثر گنجانده شده است. متون منصفه آرام آرام از شیوه مشاهده و استشهاد به آیات و روایات، به شیوه استدلال گراییده و برخی مطالب فلسفی، کلامی و حتی اجتماعی نیز در متون آمده است. نویسندگان عارف و متکلمان و فلاسفه‌ی عارف نیز در این حوزه بروز و ظهور یافته‌اند. این قرن شاهد تغییراتی در نحوه استفاده از متون عرفانی بوده است.

در این دوره، عرفان و تصوف به «فن» تبدیل شد. حال این فن به تدریس و کتاب نیازمند بود. پس لازم بود متون برجسته عرفانی برای تدریس آماده شود. شاگرد علاقه‌مند برای ورود به خانقاه، علاوه بر تمرینات عملی برای تخلیه و تصفیه و تحلیه و تجلیه، باید بر سر درس عرفان نظری نیز بنشیند و کتب مرتبط را مطالعه کند.

یکی از این کتب که برای تدریس آماده شده مرصادالعباد من المبدأ الی المعاد اثر نجم‌الدین رازی است. وی یکی از شاگردان به‌نام نجم‌الدین کبری و تربیت‌یافته مجدالدین بغدادی است. این کتاب در زمان خود نیز از منابع معتبر بوده و نویسنده یک بار نیز آن را بازنویسی کرده است و از هر دو مجموعه نسخ خطی فراوانی موجود دارد که نشان‌دهنده اهمیت و استفاده کتاب در عصر خود بوده است و ضرورت بازنگری در برخی مطالب، نویسنده را بر آن داشته که کتاب را اصلاح کند.

کتاب اوصاف‌الاشراف اثر خواجه نصیرالدین طوسی نیز بنا به درخواست وزیر علم هلاکو شمس‌الدین محمد تألیف شده است. خواجه نصیر متکلم و فاضل فلسفه، به حوزه عرفان و تصوف نیز ورود پیدا کرده است و علاوه بر این کتاب، دو کتاب تذکره آغاز و انجام و شرح اشارات و التنبیهاط بر علی‌سینا را در این حوزه در فهرست تألیفات دارد. این دو کتاب از بار حجم متفاوت‌اند و مرصادالعباد کتابی مشروح و اوصاف‌الاشراف موجز است.

بنا به آنچه که در تذکره‌ها آمده خواجه نصیرالدین از معدود دانشمندان و نویسندگان شیعه است که بعد از حمله مغول در ایران ماند و در دستگاه پادشاهی هلاکو نقش سازنده‌ای ایفا کرد و منشأ خدمات ارزنده‌ای در به مردم در عصر مغول شد. نجم‌الدین رازی اهل سنت بود و پس از حمله‌ی ویرانگر مغول، مانند بسیاری از بزرگان جلای وطن کرد و از ایران به سمت آرمل، عثمانی و پس از مدتی اقامت به سوی بغداد و تبریز رفت.

کتاب حاضر مضامین مشترک این دو اثر را با عنایت به رویکرد نویسندگان بررسی و واکاوی می‌کند. اوصاف‌الاشراف حاوی بینش

عرفانی یک متکلم و مرصادالعباد تراوش‌های ذوقی یک اهل سلوک است.

مسئله کتاب این است که سلوک از نظر خواجه نصیرالدین طوسی و نجم‌الدین رازی مشابه است؟ امکان همگرایی متون عرفانی وجود دارد؟ به نظر می‌رسد علاوه بر محتوا و زبان متفاوت، مراحل سلوک نیز در این دو متن متفاوت، اما همگرایی این در اثر نیز قابل‌تأمل است. روش این بررسی نیز توصیفی است.

در این کتاب اصطلاحات عرفانی، مضامین، آیات و روایات، زبان به کار رفته در هر یک بررسی شده است.

منظور از «اصطلاحات عرفانی» واژگانی است که احوال، مقامات، منازل و مجموع، آن‌ها که در کتب اهل تصوف رواج دارد را بررسی می‌کند. منظور از مضامین نیز مجموعه تعبیر، تعاریف، زبان، ساختار و محتوای مطالب مرتبط در روزه عرفان و تصوف است. همچنین سیر و سلوک مسیر حرکت از مرحله تا مرحله خود برای دستیابی به شناخت و معرفت است.

مبنای بررسی این کتاب مرصادالعباد تصحیح محمد امین ریاحی و اوصاف‌الاشراف به اهتمام سید مهدی شمس‌الدین است.